

Research Paper

DOR:

**Analysis of the structure and content of the novel "The Secret Life of Saeed:
The Pessoptimist" by Emile Habibi**

Fatemeh Kazemi¹, Alireza Hosseini²

(Received:2021.05.01 , Accepted:2021.09.20)

Abstract

Emile Habibi, a Palestinian writer, tried to portray the suffering of his compatriots in a realistic and symbolic style in the novel "The Secret Life of Saeed: The Pessoptimist" And depict the endless sorrows, wasted dreams, and the hardships they have endured through occupation. In this novel, he depicts the history of the Palestinian issue from 1948 to 1974. This research intends to study the structure and content of the novel in a descriptive-analytical method. In this study, some narrative elements such as characterization, theme and style have been analyzed and how to use these elements. The findings of the study indicate that in this novel, the role of Palestinian women fighters and their dependence on the homeland is also very evident in this novel. Habibi has used the fluid flow method of the mind and has written this novel in the form of explicit and clear satire. Other features of this novel are breaking the line between the novel and other literary genres and including various poetic texts in the text of the novel and referring to real events along with their history. Emile Habibi's language is mixed with the fragrance of heritage, so it smells like the style of the Maqama, the irony of Jahez and the stories of One Thousand and One Nights.

Keywords: Emile Habibi, novel, structure, theme.

¹ . PhD in Arabic Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran-Iran (corresponding author), email: fatemehkazemi43@yahoo.com.

² . Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Kosar University of Bojnord, Bojnord-Iran, email: AliRHosseini@yahoo.com.

مقاله پژوهشی

DOR:

تحلیل ساختار و محتوای رمان «الوقائع الغريبة فی اختفاء سعيد أبي النحس المتشائل» اثر امیل حبیبی

فاطمه کاظمی^۱، علیرضا حسینی^۲

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۲۹)

چکیده

امیل حبیبی، نویسنده فلسطینی در رمان «الوقائع الغريبة فی اختفاء سعيد أبي النحس المتشائل» با سبکی واقع‌گرایانه و سمبلیک تلاش کرد درد و رنج هم‌میهنانش را به تصویر کشد و از اندوه بی‌پایان، آرزوهای بر باد رفته و سختی‌های جانکاهی که از رهگذر اشغال‌گریبانگیر آنان شده، پرده بردارد. وی در این رمان، تاریخ مسئله فلسطین از سال ۱۹۴۸ الی ۱۹۷۴ را به تصویر می‌کشد. این پژوهش بر آن است تا به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی ساختار و محتوای رمان مذکور بپردازد. در این بررسی، برخی از عناصر داستانی مانند شخصیت پردازی، زاویه‌دید، درون‌مایه و سبک مورد تحلیل قرار گرفته و چگونگی بهره‌گیری از این عناصر بررسی شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در این رمان، نقش زن مبارز فلسطینی و وابستگی آنها به وطن نیز در این رمان بسیار مشهود است، حبیبی از اسلوب جریان سیال ذهن استفاده کرده و در قالب طنزی صریح و شفافه این رمان را به رشته تحریر درآورده است. از دیگر ویژگی‌های این رمان، شکستن مرز بین رمان و سایر گونه‌های ادبی، گنجاندن متون شعری گوناگون در متن رمان و اشاره به رویدادهای واقعی همراه با تاریخ آنها است. زبان امیل حبیبی با عطر میراث آمیخته است، از این رو از آن بوی سبک مقامات، کنایه و سخریه جاحظ و حکایت‌های هزار و یک شب به مشام می‌رسد.

کلیدواژه‌ها: امیل حبیبی، رمان، ساختار، درون‌مایه.

^۱ دکتری تخصصی زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران- ایران (نویسنده مسؤل)، ایمیل:

fatemehkazemi43@yahoo.com

^۲ استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد- ایران، ایمیل: AliRHosseyini@yahoo.com.

۱. مقدمه

نگاه ساختارگرایانه با تأکید بر ساختار روایت می‌کوشد تا با عبور از رویه یا سطح و ساختار متن، به لایه‌های درونی آن دست یابد. در حقیقت، نویسنده با ایجاد نوع خاص روایت و راوی در داستان خود، سلسله‌ای زنجیروار از «نویسنده، پیام و گیرنده» را به کار می‌گیرد (ناظمیان و کاظمی، ۱۳۹۴: ۲۴۷). این نوع نگاه «به سبب بررسی عناصر درون‌متنی و کشف الگوی پیوند آنها، زمینه‌های دریافت شایسته‌تر از ماهیت ادبیات را فراهم می‌آورد و با ارائه شگردهای خلق آثار برتر ادبی می‌تواند به گسترش الگوهای پردازش اثر ادبی کمک کند (فتحی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰۳). ساختارگرایی «یک شیوه و روش است و هر جزء یا پدیده در ارتباط با یک کل بررسی می‌شود، یعنی هر پدیده جزئی از یک ساختار کلی است» (گلی، رضائی هفتادار، ۱۳۹۱: ۱۰۹).

امیل حیبی^۱، یکی از شاعران و نویسندگان ادب مقاومت در فلسطین محسوب می‌شود، او «نه تنها در آثار خود به بیان احساسات عمیق انسان مبارز فلسطینی پرداخته بلکه وی از پیشگامان جنبش پایداری و مقابله با اسرائیل است، حیبی به وطنش، فلسطین و زادگاهش، حیف بسیار وابسته بود و وصیت کرد که در حیف دفن شود و روی قبرش عبارت «امیل حیبی باق فی حیفاً» (امیل حیبی در حیف می‌ماند) نوشته شود. او که شاهد عینی درگیری فلسطینیان با اشغالگری بود، در آثار خود به بیان انواع ظلم و ستم، اجحاف، نابرابری، سرکوب و آوارگی ملتش پرداخته است (فرنجه، ۱۹۸۹: ۱۶۱).

رمان «المتشائل» یکی از مهم‌ترین آثار ادبی حیبی محسوب می‌شود، وی در این رمان، درد و رنج ملت فلسطین در اراضی اشغالی سال ۱۹۴۸ به تصویر کشیده است و به عنوان یک سند اجتماعی و تاریخی، قصه ملتی که وطنش را از دست داده، روایت می‌کند. این رمان توانست از غم و اندوه خاص فلسطینیان فراتر برود و به یک رمان انسانی و جهانی تبدیل شود. حیبی در این رمان، تاریخ مسئله فلسطین از سال ۱۹۴۸ الی ۱۹۷۴ را به تصویر می‌کشد (زبادی، ۲۰۱۱: ۹). بر این اساس این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی در صدد آن است که به بررسی ساختار و محتوای رمان المتشائل بپردازد و ارتباط میان شخصیت‌های داستانی را تبیین نماید با این هدف که علاوه بر آشنایی خواننده با اندیشه‌های حیبی و شناخت شیوه داستان‌پردازی او، عناصر داستانی این رمان در بوبته نقد و داوری عقل قرار گیرد. به دیگر سخن این پژوهش در پی آن است که به این پرسش‌ها پاسخ دهد که:

- نمود عناصر مختلف ساختار در رمان «متشائل» چگونه است؟

- اصلی‌ترین درون‌مایه رمان کلام است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

جستجوی ما نشان داد که ساختار و محتوای رمان «متشائل»، در قالب یک مقاله مستقل علمی مورد بررسی قرار نگرفته است؛ بنابراین در همین گام اول، با یک پژوهش نو مواجه هستیم. با این حال از جمله پژوهش‌هایی که در مورد این رمان صورت گرفته، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

صبری حافظ (۱۹۹۶) در مقاله «امیل حبیبی و سرد إحياء الذاكرة الفلسطينية» به بررسی آثار امیل حبیبی از جمله رمان المتشائل پرداخته و در بخشی از مقاله ساختار و مضمون این رمان را مورد بررسی قرار داده است.

نضال صالح (۲۰۰۴) در کتاب «نشيد الزيتون قضية الأرض في الرواية العربية الفلسطينية» مسئله سرزمین در رمان فلسطینی را مورد بررسی قرار داده و به صورت خلاصه به نقد رمان المتشائل در این رمان پرداخته است.

وفاء زبادی (۲۰۱۱) در مقاله «المرأة الفلسطينية بين اللجوء والعودة في رواية الوقائع الغريبة في اختفاء سعيد أبي النحس المتشائل لإميل حبيبي» به بررسی نقش مؤثر زن فلسطینی در مقابله با نکبت و حفظ هویت عربی در این رمان پرداخته است.

ناصر یعقوب (۲۰۱۲) در مقاله «مكونات السرد الفتنائي: قراءة في رواية المرأة الفلسطينية بين اللجوء والعودة في رواية الوقائع الغريبة في اختفاء سعيد أبي النحس المتشائل لإميل حبيبي» به بررسی ارکان روایت در چهار محور حوادث فانتزی، ساختار زمانی روایت، هویت راوی و وظیفه راوی پرداخته است.

کبری روشنفکر و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «رمزية المكان الروائي في رواية المتشائل» به بررسی جایگاه مکان در رمان متشائل پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که در این رمان، نزاع بین من و دیگری در مکان تجلی یافته است، یکی با سیطره بر مکان، به دنبال از بین بردن تصویر عربی و موروثی مکان و تغییر هویت عربی آن است و طرف دیگر به دنبال حفظ تصویر عربی و موروثی و حفظ هویت عربی است.

ذکر این نکته ضروری است که رمان «متشائل» در سال ۱۳۹۵ در ایران با عنوان «وقایع غریب غیب شدن سعید ابو نحس خوش بدبین» با ترجمه احسان موسوی خلخالی از سوی انتشارات «نون» منتشر شد. هم چنین این رمان به چندین زبان اروپایی و غیر اروپایی نیز ترجمه شده است.

۲. ساختار

ساختار زمانى شکل مى‌گیرد که مجموعه‌ای از عناصر هسته ساز گرد هم مى‌آیند و تحت تأثیر روابطى که با هم ایجاد مى‌کنند یک ساختار مى‌سازند. به قول فورستر، داستان، «حوادثى پی‌درپی است که حسب توالی زمان پیوسته ترتیب یافته است، اما هسته داستان، آن قسمت از داستان است که نویسنده آن را برگزیده و با تکیه بر موجبیّت و روابط علت و معلول نقل شده است» (فورستر، ۱۳۸۴). به نقل از شیرشاهی و همکاران، (۱۴۰۰: ۲۳۹). «نحوه ارائه هسته‌ها نیز بستگی به انتخاب نویسنده از عوامل شکل دهنده آن دارد. این عوامل، موجب زیبایی و تأثیرگذاری بر مخاطب مى‌گردد» (شیرشاهی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۳۹) و عبارتند از: پیرنگ، طرح و زاویه دید، صحنه‌پردازی، لحن، سبک، درون‌مایه و... در تعریف ساختار معمولا «به روابط علی و معلولی رویدادها توجه مى‌شود؛ زیرا داستان، مجموعه‌ای از وقایع است که بر اساس انگیزه‌ای مشخص شکل مى‌گیرد و با پیوند منطقی و رابطه علی و معلولی میان حوادث، خط سیری دارد که خواننده را از ابتدا تا انتها حرکت مى‌دهد. بنابراین ساختار، ابزاری است که رابطه اجزا را با یکدیگر و کل شکل مى‌دهد. با این ترکیب‌بندی از یک سو شکل ظاهری اثر و خطوط داستانی (ساختار بیرونی) را تعیین مى‌کند و از سوی دیگر، کارکردها و جذابیت‌های حوادث، شخصیت‌پردازی، گفتگو، زمان و مکان و درون‌مایه داستان (ساختار درونی) را تعریف مى‌کند» (همتی و خان‌محمدی، ۱۳۹۵: ۱۴۰).

۳. تحلیل ساختار رمان

در این بخش برخی از عناصر داستانی از جمله طرح، شخصیت‌پردازی، زاویه دید، درون‌مایه و سبک این رمان را مورد بررسی قرار مى‌دهیم.

۱-۳. طرح رمان

رمان مشتائل در قالب طنزی صریح و شفاف نوشته شده و پس از انتشار در سال ۱۹۷۴ در جهان عرب با تحسین‌های بسیاری مواجه شد و مقالات زیادی نیز درباره آن تالیف شد (یعقوب، ۲۰۱۲: ۲۲۸۸). بسیاری از ناقلان، گزارش عینی نویسنده از زندگی فلسطینیان در سرزمین‌های اشغالی و روایت او از مشکلات معیشتی فلسطینیان در قالب طنز را ستوده‌اند.

این رمان شامل سه کتاب است، حضور زن فلسطینی در این رمان به حدی پررنگ است که سه کتاب این رمان با نام‌های سه زن نامگذاری شده‌اند. کتاب اول، «یعاد» نام دارد. در این بخش، یعاد

که عشق اول سعید متشائل بود از منزلش در ناصره خارج می‌شود و در صدد آن است که به خواهرش در حیفا خبر بدهد که پدرش از سوی اشغالگران دستگیر شده است، یعاد، بلون مجوز به حیفا آمد تا سعید متشائل را سرزنش کند؛ زیرا تصور می‌کرد که او به خاطر همکاری‌اش با اشغالگران باعث دستگیری پدرش شده است، اما سربازان اشغالگر، یعاد را بیرون کردند سعید متشائل تلاش کرد مانع آنها شود اما به خاطر مقاومت ضعیفش نتوانست مانع اشغالگران شود، اما یعاد مقاومت کرد و در نهایت به اتهام ورود غیرقانونی به حیفا دستگیر و به بیرون مرزها تبعید شد. یعاد در خارج از کشور ازدواج کرد و صاحب دو فرزند به نام سعید و یعاد شد با وجود اینکه سعید متشائل به ذلت و شکست تن داد اما یعاد یک نقطه مثبت در زندگی‌اش بود، زیرا یعاد دائماً بر وابستگی‌اش به وطنش تأکید می‌کرد و قبل از خروج از آنجا دائماً تکرار می‌کرد که اینجا کشور من است، اینجا خانه من است. در این کتاب، حوادث سال‌های ۱۹۴۸ الی ۱۹۵۱ به تصویر کشیده شده و این کتاب در حالی به پایان می‌رسد که سعید متشائل مطمئن می‌شود که یعاد هم‌چنان زنده است.

کتاب دوم، باقیه نام دارد، باقیه دختری اهل طنطوریه است که سعید متشائل در روستای جسر الزرقاء با او آشنا می‌شود و با او ازدواج می‌کند باقیه، زنی شجاع و بسیار شبیه یعاد است، در حقیقت او چهره دیگری از یعاد است. سعید متشائل پس از ازدواج با باقیه صاحب فرزندی به نام ولاء می‌شود، ولاء به یک گروه شهادت طلب می‌پیوندد و تلاش می‌کند مادرش را متقاعد کند که به او بپیوندد و به خارج مرزها برود. ولاء، افکار پدرش را که با اشغالگران همکاری می‌کرد، قبول نداشت، باقیه هم با سعید نماند بلکه با فرزندش فرار کرد.

کتاب سوم، «یعاد دوم» نام دارد، یعاد دوم بعد از مرگ مادرش (یعاد) در جستجوی برادرش، سعید به فلسطین باز می‌گردد. او بسیار شجاع و مبارز است و به وطنش عشق می‌ورزد، یعاد دوم به دنبال برادرش، سعید که عضو یک گروه فدایی بود، می‌گردد، اما با سعید متشائل برخورد می‌کند اشغالگران، مجوز ورود او را لغو می‌کنند و یعاد دوم را مجبور می‌کنند که به نابلس بازگردد، سعید متشائل هم نمی‌تواند هیچ کاری برای حمایت از او انجام دهد حوادث این داستان مربوط به سال‌های ۱۹۶۷ الی ۱۹۷۴ است (ر.ک: زبادی، ۲۰۱۱: ۱۱-۱۷).

۲-۳. شخصیت‌پردازی

سعید متشائل: او بعد از اشغال فلسطین در سال ۱۹۴۸ از فلسطین به لبنان می‌رود، سپس به فلسطین باز می‌گردد و به عنوان یک شهروند درجه دو تحت اشغالگری زندگی می‌کند سعید به

زندگی ذلت آمیز تن می دهد و با وجود اینکه مزدور اسرائیلی ها است، به حکومت اشغالگر وفادار است و برای آنها کار می کند اما در سال ۱۹۶۷ به دلیل انجام یک اشتباه دستگیر می شود، در بازداشتگاه، وظیفه جدید او، جاسوسی از رزمندگان مقاومت بود اما در آنجا با یکی از مبارزان مقاومت فلسطینی آشنا می شود و این دیدار، زندگی، شخصیت و افکار سعید متشائل را دگرگون می کند. بعد از آزادی از زندان دیگر نمی تواند با دشمنان همکاری کند از طرفی دیگر نمی تواند به مقاومت فلسطین بپیوندد بلکه خود را در بن بست می یابد.

شخصیت متشائل، بیانگر آن است که فرد فلسطینی حتی در لحظات ضعف و به هنگام خیانت به هم وطنانش با سرزمین خود، بسیار در ارتباط است (صالح، ۲۰۰۴: ۸۳-۸۴).

یعاد اول: آواره ای است که به خود و به بازگشت به وطن ایمان دارد و بر عکس سعید متشائل که به دنبال تغییر نیست و کاری به جز انتظار انجام نمی دهد او به دنبال مقاومت در برابر اشغالگری است. نام یعاد در کتاب اول بیانگر بازگشت و خروج فلسطینی ها از کشور و بیانگر ملتی است که از سرزمینش جدا شده و در تبعیدگاه های مختلف آواره شده است. فریاد یعاد مبنی بر اینکه "إنی عائدة" (من برمی گردم) (حبیبی، ۲۰۰۶: ۲۱۷)، بیانگر تصمیم و اراده آوارگانی است که از فلسطین تبعید شدند و در آرزوی بازگشت به وطن هستند.

یعاد دوم، رمز ملتی است که از سرزمین خود اخراج شده اما همچنان در آرزوی بازگشت به وطن است؛ به همین دلیل او بعد از شکست ژوئن ۱۹۶۷ با مجوز نیروهای اسرائیلی وارد کشور می شود اما پس از ورود، نیروهای اسرائیلی بار دیگر مجوز ورود او را لغو می کنند.

باقیه: نماد فلسطینیانی است که بعد از نکت در سرزمین شان ماندند و در سرزمین اجدادی خود به دنبال مقاومت و پایداری در برابر اشغالگری بودند. باقیه طنظوریه، «نماد روح مقاومت در برابر اشغالگری است. یعاد دوم، دختر یعاد اول، بیانگر مرحله جدیدی از بیداری فلسطین بعد از شکست سال ۱۹۶۷ است» (زیادی، ۲۰۱۱، ۱۹).

شخصیت های زن در این رمان یعنی یعاد، باقیه و یعاد سوم، نقش انقلابی داشتند به دفاع از وطن-شان پرداختند و مردم را به دفاع از آن دعوت کردند (الشامی، ۱۹۸: ۱۹۱). ماجراهایی که برای یعاد و باقیه پیش آمد مثل سرکوب، تعقیب، اخراج از وطن و ... امر باعث شد که آنها بیش از گذشته به وطن شان تمسک بجویند (صالح، ۲۰۰۴: ۸۳-۸۴).

ولاء: فرزند باقیه و سعید متشائل، نماینده نسل جدیدی است که تحت اشغالگری با ترس، وحشت و احتیاط بزرگ شده اما دیگر نمی‌تواند این وضعیت را تحمل کند مادرش هم او را با عشق به وطن و مبارزه مسلحانه ضد اشغالگری تربیت کرده است؛ زیرا باقیه در یک خانواده مبارز بزرگ شده و مبارزه را از پدرش یاد گرفته بود. در آن دوران، گروه شهادت طلبانه در سال ۱۹۶۶ رمز تاریخی آغاز انقلاب فلسطین بود و امیل حبیبی با بیان این مسئله تلاش کرد فلسطینیان داخل سرزمین‌های اشغالی را از طریق مقاومت به فلسطینیان خارج ربط دهد.

۳-۳. زاویه دید

بیشتر صحنه‌های رمان با زاویه دید اول شخص محدود به ذهن سعید روایت می‌شود. حبیبی با استفاده از زاویه دید اول شخص به تحلیل روانی شخصیت‌های رمان به خصوص شخصیت سعید می‌پردازد و سعی دارد گوشه‌ای از تاریخ ملت فلسطین در دوره پس از اشغال را به تصویر بکشد. وی در این رمان از اسلوب جریان سیال ذهن استفاده نموده است، در این رمان زمان خطی و عینی داستان‌های سنتی کنار نهاده می‌شود و کانون روایت داستان میان لایه‌های مختلف ذهن و در نتیجه بین زمان عینی و ذهنی جابجا می‌شود، زمان گذشته با زمان حال در هم می‌آمیزد، نویسنده درد و رنج زندگی فلسطینیان پس از نکتب را به تصویر کشیده است، زمان روایت زمان پس از نکتب است اما نویسنده از زمان حال به گذشته باز می‌گردد و مجد و عظمت عرب‌ها در گذشته را به یاد می‌آورد، به دوره صلاح‌الدین و احمد پاشا الجزار می‌رود. در حقیقت زمان در رمان المتشائل، زمان ذهنی قهرمان رمان است و جنبه روحی و عاطفی شخصیت اصلی رمان را به تصویر می‌کشد.

۳-۴. درون‌مایه رمان

امیل حبیبی، ارتباط ویژه‌ای با ادبیات معاصر فلسطین دارد، ادب او به ادبیات مقاومت معروف است، حبیبی یکی از شاعران و نویسندگان سرزمین اشغالی فلسطین است که تنها به بیان مکنونات فلسطینی‌ها نمی‌پردازد بلکه او در رأس جنبش پایداری و خط مقدم مقابله با اشغالگری قرار دارد (زبادی، ۲۰۱۱، ۹).

یکی از مسائل مهمی که در این رمان به خوبی در آن نمود یافته است، مسئله فلسطین است. حبیبی در رمان متشائل به بیان تاریخ ملتش طی سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۷۴ می‌پردازد و فلسطینیان را به معرفت و کشف توانایی‌های خود دعوت می‌کند. وی در این رمان، زندگی سخت عرب‌های فلسطینی تحت سیطره اسرائیل و مبارزه آنها ضد اشغالگری را به تصویر کشیده است. در این رمان،

کتاب يعاد، حوادث سال‌های ۱۹۴۸ الی ۱۹۵۱، کتاب باقیه حوادث سال‌ها ۱۹۵۱-۱۹۶۷ و کتاب يعاد دوم حوادث سال‌های ۱۹۶۷ الی ۱۹۷۴ را به تصویر می‌کشد. اشغال فلسطین در سال ۱۹۴۸ و شکست فلسطینیان در جنگ ۱۹۶۷ و تأثیر این اشغال بر فلسطینیان به خوبی در این رمان نمود یافته است. به عنوان مثال سعید متشائل که پدرش به دست صهیونیست‌ها شهید شده، زندگی خود در «اسرائیل» را به فضله الاغ تشبیه می‌کند او از فاجعه اشغال فلسطین در سال ۱۹۴۸ به عنوان یک حادثه نحس یاد می‌کند و می‌گوید این حادثه، خانواده ما را از هم دور کرد و آنها را در کشورهای عربی آواره کرد، با این حال او به صورت قاجاقی به سرزمین خود برمی‌گردد (حیبی، ۲۰۰۶: ۱۶).

این رمان از زبان متشائل، اقدامات وحشیانه صهیونیست‌ها در حق فلسطینیان، مصادره اراضی، تخریب خانه‌ها و آوارگی آنها را به تصویر می‌کشد تا آنجا که اشغالگران، فلسطینیان را تهدید می‌کنند که هر کس که بخواهد به سرزمینش بازگردد، کشته خواهد شد و اردوگاه‌هایشان در کشورهای عربی همسایه در لبنان و سوریه بمباران می‌شود اما فلسطینیانی که در داخل فلسطین باقی می‌مانند مانند زندانیانی هستند که در سرزمین‌شان زنلانی هستند و در معرض شیوه‌های مختلف شکنجه و تحقیر قرار می‌گیرند تا آنجا که سعید متشائل که در کارنامه خود، همکاری با اشغالگران را ثبت کرده بود از این شکنجه‌ها در امان نماند (صالح، ۲۰۰۴: ۸۴).

زندگی تحقیرآمیز فلسطینیان در سرزمین‌های اشغالی این گونه به تصویر کشیده که آنها در این سرزمین تنها به کارگری مشغول هستند: «در «اسرائیل» چه کسی به غیر از عرب‌های باقیمانده در آن، ساختمان‌ها را می‌سازد، جاده‌ها را احداث می‌کند زمین را شخم می‌زند و کشاورزی می‌کند؟» (حیبی، ۲۰۰۶: ۱۱۳).

یکی دیگر از درون‌مایه‌های این رمان، هویت فلسطینی است، مردم فلسطین، تعلق خود را به یک ملت واحد و مستقل باور دارند و از ویژگی‌های عینی مشترک، مانند تاریخ مشخص در سرزمینی معین با فرهنگی متمایز -حداقل از زمان تجزیه امپراطوری عثمانی- و اراده و ظرفیت کسب خودمختاری برخوردارند. این باور مشترک تعلق فلسطینیان به یک ملت واحد در منشور ملی فلسطین به صورت هویت فلسطینی و ملت عرب فلسطین و اینکه آنها، شهروندان عربی هستند که تا سال ۱۹۴۷ ساکن فلسطین بودند انعکاس یافته و بر آن تأکید شده است (حیبی زاده، ۱۳۹۵: ۸۳۲). در این رمان يعاد و باقیه طنطوریه، نماد روح مقاومت، تمسک به هویت فلسطینی در برابر اشغالگری است (زیادی، ۲۰۱۱، ۱۹). سعید المتشائل نیز از نوعی بی‌هویتی رنج می‌برد و با صهیونیست‌ها همکاری می‌کند همکاری

او با اشغالگران بیانگر بحران بی هویتی او است. سعید متشائل نه می‌تواند قبول کند که شهروند صهیونیستی باشد و نه قبول می‌کند که مبارز فلسطینی باشد؛ به همین دلیل نمی‌داند به کجا تعلق دارد (فحمای، ۲۰۱۱: ۴۹). با این حال سعید متشائل به عنوان یک فلسطینی نمی‌تواند هویت ملی خود را فراموش کند و با وجود اینکه در یک برهه‌ای از زمان، با اشغالگران همکاری می‌کرد اما در نهایت به جای اینکه تسلیم ظلم و استبداد شود، ترجیح می‌دهد در راه هویت ملی فلسطین بمیرد (فرهنگ‌نیا و پورحمندان، ۱۳۴۰: ۱۷۷).

وطن نیز یکی از درون‌مایه‌های این رمان است، رمان متشائل، ارتباط فلسطینیان با سرزمین‌شان و ایمان آنها به بازگشت به آن را به تصویر کشیده است. به عنوان مثال یعاد که از سوی سربازان اسرائیلی بازداشت شده بود خطاب به سعید متشائل می‌گوید: برایت مهم نباشد من برمی‌گردم، عشق فلسطینیان به سرزمین‌شان به حدی است که کشاورزان روستای «طوق» در اراضی کیتوس صهیونیست‌نشین می‌گویند که اینها مزرعه‌های ماست، در آن کاشتیم و خواهیم کاشت، این زمین، ما را دوست دارد و ما هم به آن عشق می‌ورزیم (ر.ک: الصالح، ۲۰۰۴: ۸۵).

یکی دیگر از مسائلی که در این رمان به آن اشاره شده، مسئله مبارزه مسلحانه است، سعید متشائل که در ابتدا با اشغالگران همکاری می‌کرد و در این راه وارد ماجراجویی‌های زیادی می‌شود اما در نهایت به این نتیجه می‌رسد که او فریب خورده و بایستی به این مسئله ایمان بی‌لورد که تنها راه آزادسازی فلسطین از اشغال، مبارزه مسلحانه است.

ولاء، پسر سعید متشائل نیز به یک شهادت طلب تبدیل می‌شود و اعلام مبارزه مسلحانه علیه رژیم اسرائیل می‌نماید (حبیبی، ۲۰۰۶: ۱۴۵). او به همراه دو تن از هم‌شاگردی‌هایش در مدرسه، یک گروه مخفانه ایجاد کرد و به مبارزه تا سر حد شهادت پرداخت (حبیبی، ۲۰۰۶: ۱۴۶) وقتی مادرش برای دیدن او به غاری که در آن مخفی شده بود، رفت و از او خواست که سلاحش را بر زمین بگذارد و از غار خارج شود، گفت کجا بروم؟ مادرش در جواب گفت به فضای بزرگتر، غار تنگ و مسلود است و در آن خفه خواهی شد اما او در جواب گفت به این غار آمدم تا برای یک بار هم که شده آزادانه نفس بکشم (حبیبی، ۲۰۰۶: ۱۵۰) در گهواره نگناشتید گریه کنم، در مدرسه به من هشدار دادید که مواظب سخن گفتنت باش، وقتی خواستم با دوستانم دست به اعتصاب بزنم گفتید مواظب کلامت باش، می‌خواهم یک بار مراقب کلامم نباشم و خفه شوم، این غار تنگ است اما از زندگی شما وسیع‌تر است (حبیبی، ۲۰۰۶: ۱۵۱). در اینجا ولاء از زندگی تحت اشغالگری خسته و در جستجوی آزادی است.

۵-۳. سبک رمان

سبک در رمان به ویژگی‌هایی مانند شیوه توصیف، نوع متن، سخن گفتن به اشاره و کنایه در زمینه واقعیت‌های اجتماعی و تاریخی و نیز بهره‌گیری از صور خیال گفته می‌شود. شاخصه بارز سبک رمان المتشائل این است که در آن حوادث به صورت گزارش‌گونه و بدون دخالت مستقیم نویسنده روایت شده است. در این رمان واقعیت‌های اجتماعی و تاریخی فلسطین اشغالی به تصویر کشیده شده است. متن رمان، ساده، محکم و سرشار از کشش و شیوایی است. از جهت توصیف غنی است و دقت مشاهده در آن بارها به شیوه‌ای عالی بیان شده است. «شهر حیفا، بخش بزرگی از این رمان را به خود اختصاص داده و شاید علت آن این است که حبیبی، اهل این شهر است، به آن عشق می‌ورزد و درد و رنج هم‌وطنان خود در این شهر را لمس کرده است» (روشنفکر و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۵). این عشق از زبان سعید متشائل به خوبی نمود یافته است: «به نزد سعاد، در شهرم حیفا رسیدیم، دنبال شقایق نعمانی نمی‌گردم، زیرا مطمئنم که خاطرات دوره کودکی‌ام در اینجا دیگر جایی ندارد...» (حبیبی، ۲۰۰۶: ۶۰) یا در جایی دیگر سعید متشائل از حیفا به عنوان شهر دوست‌داشتنی‌ام یاد می‌کند (حبیبی، ۲۰۰۶: ۶۰) در جایی دیگر از مقدس بودن شهر حیفا سخن می‌گوید: «شهر حیفا مقدس است، هر مکانی در سرزمین‌مان با خون ذبح شدگان مقدس است (حبیبی، ۲۰۰۶: ۳۷) در مجموع در این رمان حبیبی، تعلق و وابستگی شدیدش به زادگاهش یعنی شهر حیفا را با عبارت «شهرم، حیفا» و ... را بیان می‌کند حبیبی در این رمان بیش از ۷۰ شهر و روستای فلسطینی را ذکر می‌کند و اسم‌های خیابان‌ها و محله‌های عربی و جزئیات جغرافیایی فلسطینی را به تصویر کشیده است (صالح، ۲۰۰۴: ۸۳-۸۴). علاوه بر این در این رمان به تخریب منازل و روستاهای فلسطینی، آوارگی آنها (حبیبی، ۲۰۰۶: ۳۵)، اسارت فلسطینی‌ها، وضعیت دشوار فلسطینی‌ها اشاره شده است. هم‌چنین در این رمان برخی از حوادث تاریخی به تصویر کشیده شده است. از جمله این حوادث عبارت است از: اشغال عکا توسط صلیبی‌ها در سال ۱۱۰۴ بعد از محاصره سه هفته‌ای (همان: ۳۵) و ذبح کردن و غارت اموال این شهر، آزاد شدن عکا بعد از ۸۳ سال توسط صلاح الدین ایوبی، محاصره مجدد این شهر توسط صلیبی‌ها به مدت دو سال از اوت ۱۱۸۹ تا ژوئن ۱۱۹۱ و فاجعه سر بریدن ۲۶۰۰ تن از اهالی این شهر به دست پادشاه صلیبی، حکومت صلیبی‌ها بر عکا به مدت یک قرن و آزاد شدن این شهر در سال ۱۲۹۱ به دست قلاوون، فرمانده مملوکی و... (ر.ک: همان: ۳۶).

در این رمان توصیف، فقط وصف برون نیست بلکه درون شخصیت‌های واقعی و اندیشه‌های آنها نیز به دقت مطرح گردیده است. به عنوان مثال ضعف و سستی سعید متشائل و مقاومت یعاد در این رمان این گونه از زبان سعید متشائل روایت شده است: «فرد نظامی جلو آمد من سر جایم بدون حرکت ایستادم، دستم را روی چشمانم گذاشتم و چشمانم را بستم تا نبینم چه اتفاقی می‌افتد حس کردم، دستان آن فرد نظامی مرا به سمت خارج هل داد و مرا روی پله‌ها پرت کرد، این بار از دوستم، یعقوب که خود نیازمند کمک بود، کمک نخواستم.. صدای فریاد زنانه و صدای زد و خورد را شنیدم، ناگهان دیدم زد و خورد شدیدی بین یعاد و نظامیان در گرفته است و او در برابر آنها مقاومت می‌کرد، فریاد می‌زد و با قدم‌هایش به آنها لگد می‌زد...» (حبیبی، ۲۰۰۶: ۲۱۷). نمونه دیگر توصیف در این رمان جایی است که به توصیف هیبت مردی که سعید را صدا می‌زد، می‌پردازد: «در این هنگام با شمایل یک مرد بلندقامت، که مانند نور از سنگ گلدسته بیرون می‌آید روبه‌رو شدم. این مرد با نور گلدسته پراکنده می‌شود و با پنهان شدن آن، پنهان می‌شود، گویی او، شکن‌های چشم گلدسته است، مانند چراغ دریایی، در یک شنل آبی دارای فوم سفید پیچیده شده است» (حبیبی، ۲۰۰۶: ۵۳).

این رمان شامل ۴۴ نامه است که منبع آن از همان ابتدا ذکر شده است. «کتب الی سعید أبو النحس المتشائل، قال: أبلغ عنی أعجب ما وقع لإنسان» (حبیبی، ۲۰۰۶: ۹) این روش ما را به یاد سبک مقامات در میراث روایی عرب می‌اندازد که در آن اسناد، عنصری ضروری است، مانند مقامات همدانی که اینگونه آغاز می‌شود: «حدثنا عیسی بن هشام قال»، در حقیقت در اینجا رمان‌نویس فقط خبر را نقل می‌کند از طرفی دیگر هر نامه دارای داستان معینی است با عنوانی خاص، به طوری که هر داستان با استفاده از ایده داستان‌گویی که مشخصه داستان‌های «هزار و یک شب» است، راه را برای داستان بعدی هموار می‌کند.

یکی دیگر از ویژگی‌های این رمان، شکستن مرز بین رمان و سایر گونه‌های ادبی و گنجاندن متون شعری گوناگون در متن رمان برای بهره‌گیری از امکانات بیانی آن است، زیرا بخش‌هایی از رمان با اشعار برخی از شاعران فلسطینی مثل سمیح القاسم، سالم جبران و سمیح صباغ آغاز شده است.

یکی دیگر از ویژگی‌های این رمان، گنجاندن چندین حاشیه در آن است، در این حواشی، برخی جزئیات مبهم که درک آنها ممکن است دشوار باشد، توضیح داده شده است. این یک تکنیک عجیب برای اثر داستانی مبتنی بر تخیل است، زیرا در این رمان به رویدادهای واقعی همراه با تاریخ آنها اشاره می‌شود و منابعی که این اطلاعات از آنها گرفته شده است نیز ذکر می‌شود، گویی ما با یک

تحقيق علمى مواجه هستيم و شايد به اين دليل كه حبيبي به عنوان يك رمان نويس در وهله اول روزنامه نگار است، بنا بر اين ماهيت حرفه او ايجاب مى كند كه منبع اطلاعات را قبل از انتشار بررسى كند و در عين حال فرهنگ و دانش گسترده او از ميراث و تاريخ منطقه را در اثرى كه اساساً مبتنى بر تخيل است، منعكس مى كند؟ حال اين سؤال پيش مى آسد كه چرا حبيبي در داستانى كه مبتنى بر تخيل است از اين حاشيه ها استفاده كرده است؟ در پاسخ مى توان گفت كه رمان نويس به دنبال مستندسازى و ثبت اين فجايع و مصيبت ها است و قصد دارد براى مشروعيت بخشيدن به آنچه مى گويد خبر را با منبع آن ذكر كند و حقايق را به صورت كنايه آميز مطرح كند (بلغول: ۲۰۱۳).

زبان اميل حبيبي با عطر ميراث آميخته است، از اين رو از آن بوى سبك مقامات، كنايه و سخره جاحظ و حكايتهاي هزار و يك شب به مشام مى رسد در بسيارى از بخش هاي رمان، اين امر به چشم مى خورد: «جاءت النهايه حين استيقظت فى ليله بلا نهايه، فلم أجدنى فى فراشى فزارتنى البرديه. فمدت يدي أبحث عن ستره فإذا بها تقبض ريح. رأيتنى جالسا على أرض صفاح. بارده مستديره. لا يزيد قطرها على ذراع. وكانت الريح صرصرا والأرض قرقرا»^۳ (حبيبي، ۱۹۸۸: ۲۰۹). اين زبان هم چنين گاهى با شاخصه يك گزارش مطبوعاتى متمايز مى شود و به شيوه طعنه آميزى، تراژدى خيانت و «نفوذى بودن» فلسطينى در سرزمين خود را توصيف مى كند. به عبارت ديگر حبيبي به ارائه خبر همراه با جزئيات آن پرداخته است. استفاده از برخى واژه ها مانند انتخاب نام «سعيد ابى النحس المشائل» بيانگر اسلوب كنايه آميز و طنز اين اثر است.

نتيجه گيرى

اميل حبيبي يكي از شاعران و نويسندگان سرزمين اشغالى فلسطين است و ادب او به ادبيات مقاومت معروف است. حبيبي در رمان المتشائل، تاريخ مسئله فلسطين از سال ۱۹۴۸ الى ۱۹۷۴ را به تصوير مى كشد.

در اين رمان نقش زن مبارز فلسطينى و وابستگى آنها به وطن بسيار مشهود است، شخصيت هاي زن در اين رمان يعنى يعاد، باقيه و يعاد سوم ضد دشمن صهيونيستى مبارزه كردند و مانند سعيد متشائل تسليم نشدند اين سه نفر ايده اختلاط در جامعه صهيونيستى را رد كردند و خواستار مبارزه مسلحانه براى آزادى وطن شدند سعيد متشائل در اين رمان، رمز فلسطينيانى است كه بعد از نكبت در وطنشان ماندند يعاد، نماد مرحله پيش از نكبت است، باقيه طنزوريه نماد مقاومت و تمسك به

سرزمین و هویت عربی بعد از نکت و شکست سال ۱۹۶۷ است. یعاد دوم، دختر یعاد اول، نماد مرحله جدیدی از بیداری فلسطینیان بعد از شکست سال ۱۹۶۷ و آغاز انتفاضه فلسطینی است. ولاء نماینده نسل جدیدی است که تحت اشغالگری با ترس، وحشت و احتیاط بزرگ شده اما دیگر نمی‌تواند این وضعیت را تحمل کند و در نهایت به یک شهادت طلب تبدیل می‌شود و اعلام مبارزه مسلحانه علیه رژیم اسرائیل می‌نماید.

از شاخص‌ترین مضمون‌ها و درون‌مایه‌های رمان المتشائل می‌توان به مسئله فلسطین، اشغال فلسطین، هویت فلسطینی، وابستگی به سرزمین، نقش زن فلسطینی در مبارزه و مبارزه مسلحانه و... اشاره نمود. تمرکز اصلی حبیبی در این رمان روی مسئله فلسطین است و در آن، زندگی سخت عرب‌های فلسطینی تحت سیطره اسرائیل و مبارزه آنها ضد اشغالگری را به تصویر کشیده است، از مسئله فلسطین در رمان خود دفاع کرده و به ترسیم چهره رنج کشیده مردم فلسطین در دوران اشغال و آوارگی پرداخته است.

رمان متشائل در قالب طنزی صریح و شفاف نوشته شده است، بیشتر صحنه‌های رمان با زاویه دید اول شخص به شیوه جریان سیال ذهن روایت می‌شود. در این رمان زمان خطی و عینی داستان - های سنتی کنار نهاده می‌شود و کانون روایت داستان میان لایه‌های مختلف ذهن و در نتیجه بین زمان عینی و ذهنی جابجا می‌شود.

از دیگر ویژگی‌های این رمان، توصیف دقیق، شکستن مرز بین رمان و سایر گونه‌های ادبی و گنجاندن متون شعری گوناگون در متن رمان، گنجاندن چندین حاشیه در آن و اشاره به رویدادهای واقعی است. زبان امیل حبیبی با عطر میراث آمیخته است، از این رو از آن بوی سبک مقامات، کنایه و سخریه الجاحظ و حکایت‌های هزار و یک شب به مشام می‌رسد.

بی نوشتها

۱. امیل حییبی (۱۹۲۱-۱۹۶۶) در حیفا به دنیا آمد و در عکا تحصیل کرد، وی از بنیانگذاران حزب کمونیسم فلسطینی در سال ۱۹۴۱ بود. از مهم ترین آثار ادبی او عبارت است از: سداسیة الأيام الستة، روایة الوقائع الغریبة فی اختفاء سعید أبی النحس المتشائل، لکع بن لکع، أخطیة، سرايا بنت لغول، مسرحیة أم الربابیکا، عالم بلا أفاص و .. (قاسم، ۲۰۰۰: ۸-۶۲).

۲. سعید ابوالنحس المتشائل برایم نوشت و گفت: برایم از عجیب ترین اتفاقی که برای یک انسان رخ می دهد بگو.

۳. در نهایت آمد در شبی بی پایان از خواب بیدار شدم، اما خود را در رختخوابم ندیدم، در این هنگام تب و لرز به سراغم آمد دستم دنبال ژاکت می گشت اما باد را در دستم گرفتم، من روی زمین شنی نشسته بودم، زمین سرد و گرد بود، قطرش بیش از یک بازو نبود، باد، سخت و سرد بود و زمین غرش می کرد.

منابع

کتاب:

حبيبي، إميل (٢٠٠٦)، الوقائع الغريبة في اختفاء سعيد أبي النحس المتشائل، حيفا، دار عربك للنشر.
حبيبي، إميل (١٩٩٨)، الوقائع الغريبة في اختفاء سعيد أبي النحس المتشائل، سلسلة روايات الهلال، عدد ٥٩٣، القاهرة.

زبادي، وفاء (٢٠١١)، المرأة الفلسطينية بين اللجوء والعودة في رواية الوقائع الغريبة في اختفاء سعيد أبي النحس المتشائل لأميل حبيبي، بيت لحم: بديل.

الشامي، حسان، المرأة في الرواية الفلسطينية ١٩٦٥-١٩٨٥، ط١، اتحاد الكتاب العرب، سوريا، دمشق، ١٩٩٨.

شكري، غالي (١٩٧٩)، أدب المقاومة، بيروت: دار الآفاق الجديدة.

الصالح، نضال (٢٠٠٤)، نشيد الزيتون، قضية الأرض في الرواية العربية الفلسطينية، اتحاد الكتاب العرب: دمشق.

فحماوي، عايدة (٢٠١١)، قراءة في رواية المتشائل مأساة شعب وأزمة هوية: رواية الوعي والوعي المضاد، ضمن كتاب موسوعة أبحاث ودراسات في الأدب الفلسطيني الحديث، الأدب المحلي، إعداد وتحرير ياسين كناني، الطبعة الأولى، باقة الغربية، مجمع القاسمي للغه العربية.

فرنجية، بسام خليل (١٩٨٩)، الاغتراب في الرواية الفلسطينية، بيروت: مؤسسة الأبحاث العربية.

قاسم، نادر جمعة (٢٠٠٠)، تجربة إميل حبيبي القصصيه والروائيه، ط١، الخليل: مكتب وزارة الثقافة.

مقالات:

بلغول، شهرة (٢٠١٣)، التجريب في رواية المتشائل، مجلة عود الند، السنة ٨، العدد ٨٥.

<https://www.oudnad.net/spip.php?article824>.

روشنفكر، كبرى، عليرضا محمدرضاوي و مسعود شكري (١٣٩٤)، «رمزية المكان الروائي في رواية المتشائل، بنوعيه: المكان عندى والمكان عند الآخرين»، مجلة الجمعية العلمية الايرانية للغه العربية وآدابها، العدد ٣٦: ٣٦.

شيرشاهي، افسانه، على گراوند و حسن سلطاني كوهبناني (١٤٠٠)، «تحليل ساختار و محتوای رمان «نفسها و هوسها» از رضا شابهاري»، متن پژوهی/ادبی، دوره ٢٥، شماره ٩٠: ٢٣٥-٢٦٠.

فتحي، امير و سيد كاظم موسوي و طيبه صابري (١٣٩٤)، «بررسی ساختاری طرح داستان فريلون بر اساس نظريه ساختارگرايان»، کاوش نامه، سال شانزدهم، شماره ٣١: ٢٠٣-٢٣٢.

- فرهنگ نیا، امیر و علی پورحمانیان (۱۴۴۰)، «ملاحح السخریة فى رواية المتشائل لإمیل حبیبی»، *آفاق الحضارة الاسلامیة*، السنة ۲۲، العدد ۲: ۱۶۳-۱۹۲.
- گلی، حسین و غلامعباس رضائی هفتادر (۱۳۹۱)، «نقد ساختارگرایی در گذر نظریه و تطبیق»، *پژوهشنامه نقد ادبی*، دوره ۱، شماره ۲: ۱۰۷-۱۲۶.
- ملا ابراهیمی، عزت (۱۳۸۰)، «بررسی و نقد سناسیة الايام الیة اثر امیل حبیبی»، *فصلنامه کتاباری*، دفتر ۳۷: ۲۰۵-۲۱۱.
- ناظمیان، رضا و فاطمه کاظمی (۱۳۹۴)، «تاریخ مداری در رمان سووشون از سیمین دانشور و سباق المسافات الطویلة از عبدالرحمن منیف»، *ادبیات تطبیقی*، دوره ۷، شماره ۱۳: ۲۴۵-۲۶۸.
- همتی، حجت‌الله و محمد حسین خان احمدی (۱۳۹۵)، «کارکرد عناصر داستانی در ماجرای فرود شاهنامه»، *فنون ادبی*، شماره ۲: ۱۳۷-۱۵۴.
- یعقوب، ناصر (۲۰۱۲)، «مکونات السرد الفنتازی: قراءه فى رواية "الوقائع الغریبة فى اختفاء سعید أبی النحس المتشائل" لإمیل حبیبی»، *مجلة جامعة النجاح للأبحاث (العلوم الانسانیة)*، المجلد ۲۶: ۲۲۸۷-۲۳۰۴.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی